

використання різноманітних шляхів, підходів, методів та прийомів для досягнення навчальних цілей. Запропоновані методичні рекомендації щодо виховання бережливого ставлення учнів до природи у процесі вивчення теми «Прикметник» у 6 класі сприятимуть формуванню екологічної етики школярів.

Список використаних джерел

1. Горська О. Активні методи навчання при викаданні методики мови // Школа першого ступеня: теорія і практика. Переяслав-Хмельницький. 2003. Вип. 6. С. 55–62.
2. Данилова Л. Розвивати пізнавальну активність учнів // Рідна школа. 2002. № 6. С. 18–20.
3. Дорошенко С.І. Методика викладання української мови: Навчальний посібник. Київ: Вища школа, 1992. 380 с.
4. Єрмоленко С. Українська мова: підруч. для 6 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Київ: Грамота, 2014. 272 с.

Марія Козак

*студентка I курсу СВО магістра
факультету філології й журналістики
імені Михайла Стельмаха
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
(Наук. керівн. – к. філол. н., доц. Богатько В.В.)*

ІМЕННИКОВІ ОКАЗІОНАЛІЗМИ В МОВІ СУЧАСНИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

У мові сучасних ЗМІ широко вживаються okazіональні та узуальні новотвори, усебічний аналіз яких дає змогу зрозуміти динаміку мови, що проявляється у мовленні. Завдяки такому живому мовному матеріалу, як

тексти ЗМІ, дослідники можуть наочно побачити розвиток лексики та словотворення сучасної мови.

Нові слова (як узуальні неологізми, так і okazіональні утворення) постійно знаходяться в полі уваги українських мовознавців, про що свідчать дослідження О. А. Стишова [9;10;11], Г. М. Вокальчук [1;2;3], О. М. Турчак [12] та інших науковців. Привертають увагу українців і дериваційні особливості складних слів: їх ґрунтовно аналізували Є. А. Карпіловська [4], Н. Ф. Клименко [5], А. М. Нелюба [6;7], Н. М. Хрустик [14] та інші дослідники. Втім, як зазначає Н.М.Хрустик, «незважаючи на значні досягнення в царині морфеміки та дериватології, пов'язані з вивченням складних словотвірних одиниць, залишається чимало питань, які потребують пильної уваги мовознавців до слів, утворених способом складання» [14, с. 124].

Тексти сучасних ЗМІ насичені численними okazіональними утвореннями, які використовуються їх авторами для вираження власного ставлення до осіб та явищ дійсності і для вираження, таким чином, своїх емоцій. Серед цих okazіоналізмів значна частина являє собою складні слова, що підтверджує спостереження сучасних дослідників про продуктивність такого типу деривації в сучасній українській мові.

Словотвірний аналіз складних слів засвідчує використання різних способів їх творення. Найпродуктивнішим способом є творення іменників шляхом складання основ чи основи та слова.

Перевага іменників пояснюється потребою номінації насамперед нових предметів, реалій, явищ, понять, їх властивостей тощо. Виникнення іменникових okazіоналізмів відбувається за участю усіх наявних в українській мові способів словотворення, однак найбільш продуктивно виявляють себе афіксація, осново- та словоскладання.

Найпродуктивнішою в системі афіксального словотвору, на нашу думку, є суфіксація. Суфіксальні okazіоналізми з'являються тоді, коли виникає потреба сформувати чи розвинути образ, спираючись на можливості

структури й семантики системних одиниць мови. Використання відповідних суфіксів допомагає передати інформацію естетичного характеру. А. Серебряков зауважив, що «суфіксальний okazіоналізм тісно пов'язаний із суб'єктивним сприйняттям світу його автора» [8, с. 103].

Суфіксальні okazіоналізми входять майже до всіх лексико-граматичних розрядів іменника: назв осіб, істот, назв конкретних предметів і абстрактних понять, збірних та одиничних предметів. Мова преси 90-х років ХХ століття активно поповнюється okazіональними назвами осіб. Аналіз суфіксальних моделей на позначення осіб дає можливість виявити, що не всі суфікси однаковою мірою продуктивні.

Okazіоналізми з суфіксом -ість вільно виникають для індивідуальних авторських потреб, привертаючи увагу до семантики слова, що відображає аналітичність мислення, напр.: *Коли артисти досягають німба слави, з категорії людей вони переміщуються в категорію «зірки». До них інше ставлення, інші вимоги, інші мірки. Сцена створює ілюзію люксовості й безпроблемності, що нерідко драгує простих смертних* (УМ, 27.01.2019). Крім того, вони можуть формувати широке коло внутрішньотекстових асоціацій, тим самим розширюючи своє експресивне забарвлення, наприклад: *Поки з'ясовували «депутатність» мого батька (а він ніякий не депутат, а електромонтер), вже минуло кілька годин і настав ранок...* (УМ, 12.05.2019).

Активізувалися okazіональні одиниці з префіксом пост-, що переважно сполучається зі словами, які називають соціальну подію, явище, течію, лад, особу: *посткомуніст, пост-панк, постперестрілка, пост перестройка* тощо. Такі утворення означають часові співвідношення між подіями, процесами, явищами, особами: *Перед торішніми виборами не все було гаразд як у президентському палаці, так і в Сеймі та Сенаті, де засідали депутати і сенатори ... з антиукраїнськими переконаннями. Це були переважно посткомуністи та депутати від селянської партії* (МУ, 29.01.2019).

Складні іменникові okazіоналізми утворюються осново- і словоскладанням. Варто звернути увагу, що осново-

словоскладання багатьма лінгвістами не розрізняються, оскільки великої різниці між ними не існує. Інші мовознавці, зокрема А. Білецький, А. Грищенко, М. Жовтобрюх, М. Плющ, виділяють серед способів морфологічного словотвору як основоскладання (композицію), так і словоскладання (зрощення та юкстапозицію).

Серед *компаративних* *оказіоналізмів* спостерігається зростання слів зі скороченим початковим компонентом прикметникового походження від слів *екологічний, популярний, телевізійний, політичний, енергетичний, югославський, артистичний, національний*.

Найбільша кількість *оказіональних* одиниць виникає з компонентами теле- та еко-: *телетуфта, телеодкровення, теледипломант, телеін'єкція, телемиттєвість, телеполітика, екопанорама, еконовина, екородина, екополіцейський, екожурналістика*. Поява слів з компонентом еко- зумовлена станом сучасної екології й екологічної ситуації, що склалася у світі. Переважна більшість цих утворень мають нейтральний характер, наприклад: *Взвод екополіцейських проти армії забруднювачів* (ГУ, 23.05.2020).

Іменникові *оказіоналізми* з усіченими компонентами трапляються на сторінках періодики рідше. Такі *оказіоналізми* відображають світовідчуття і світобачення журналістів. Частина їх має прозору й зрозумілу семантику. Наприклад: *У суботу, 13 грудня, до Вінниці приїхав Автомайдан* (RIA, 17.11.2018, с. 3); *Активісти вже називають його політв'язнем* (RIA, 17.11.2018, с. 2); *Політв'язнем тут і не пахне* (RIA, 17.11.2018, с. 3); *Найіскандальніше ж з цього те, що рейтинги подібних «заповідних» програм свідчать явно, невідворотно і безапеляційно: глядач не дивився і не дивиться подібну телетуфту* (Місто, 18.09.2019, № 12); *Наряд міліції і «хлопці в цивільному» заблокували входні двері, на всяк випадок готуючись відтіснити розгнівані маси від «політакторів», а вони все не з'являлись* (ГУ, 26.02.2019). *Політичне відбулося* (ГУ, 26.02.2019).

Отже, okazіональні композити виникають у мовленні відносно вільно. Це зумовлено насамперед тим, що складні слова завжди є сполученням різних смислів, правила поєднання яких не обов'язково регламентуються.

Мова преси кінця ХХ століття засвідчує, що досить активним способом утворення okazіоналізмів є словоскладання. Як відомо, цей спосіб поділяється на зрощення та юкстапозицію.

Важливе місце серед способів утворення іменникових okazіоналізмів посідає юкстапозиція. Юкстапозит – це «кількоасновне складне слово, що утворилося шляхом складання слів» [13, с. 742]. Юкстапозити становлять не просту семантичну єдність, а щось якісно нове, що відповідає потребам авторського слововираження, оскільки можливості такого поєднання справді невичерпні.

Okazіональні юкстапозити – це переважно слова, що складаються з двох іменників, у яких одна з частин прикладка, що поєднується з пояснюваним елементом. Указуючи на ознаку предмета, прикладка разом з тим дає йому другу назву. Означуваний прикладкою іменник виступає основною назвою, а прикладка – уточнюючою, деталізуючою. Характерною ознакою прикладки є її властивість становити з іменником цілісну єдність. Відносно до означуваного слова прикладка може бути як препозитивною, так і постпозитивною. Наприклад: *В ході другого та третього турів учасниці почувалися справжніми королевами у весільному вбранні та у «коктейль»-сукнях, які надав салон «Ренесанс» (м. Івано-Франківськ) (ГУ, 02.07.2018).*

Okazіональні юкстапозити інколи об'єднують в одному слові семантично далекі, логічно несумісні або протилежні поняття, що надає мовленню експресивності: *прилад-екстрасенс, жебрак-мільйонер*. Подібні утворення виникли на основі індивідуально-авторського розуміння явищ і понять, вони сприяють конденсованому вираженню думки внаслідок редукції плану вираження вихідної синтаксичної структури. Їх стилістична виразність та експресивність досягається максимальною віддаленістю компонентів складного слова, наприклад: *Проте загроза стати «жебраком-*

мільйонером», як це вже було в нашій історії, підштовхує кожну людину думати і діяти відповідно до мінливих умов життя (ГУ, 12.03.2019). Семантика okazіональності таких слів в окремих випадках породжує буденні, але нетривіальні асоціації, що розширюють сферу сприйняття тексту, наприклад: *Прилад-екстрасенс«розмовляє» з біополем людини однією мовою* (УМ, 28.04.2019).

Аналіз фактичного матеріалу свідчить, що складні іменникові okazіоналізми активно функціонують у мові сучасної преси. Це пояснюється впливом чинників екстралінгвального й інтралінгвального характеру, зокрема, дією закону мовної економії та пошуком нових засобів виразності.

Список використаних джерел

1. Вокальчук Г. М. Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття: лексикографічний аспект [Текст]; ред. А. П. Грищенко. Рівне : Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. 523 с.
2. Вокальчук Г. М. Okazіональні лексичні новотвори в українській поезії ХХ століття: автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.01. К., 2009. 38 с.
3. Вокальчук Г. М. Словотворчість українських поетів ХХ століття [Текст] : монографія. Острого: Нац. ун-т «Острозька академія», 2008. 535 с.
4. Карпіловська Є. А. Конструювання складних словотвірних одиниць : на матеріалі української мови. Київ : Наук.думка, 1990. 155 с.
5. Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові. Київ : Наук.думка, 1984. 251 с.
6. Нелюба А. М. Від графічної економії до нових словотворчих засобів і основ (складання скорочених основ і його наслідки в словотвірній номінації). *Вісник Прикарп. нац. ун-ту ім. В. Стефаника. Філологія*. Івано-Франківськ : Видавн.-дизайнер, відділ ЦІТ, 2007. Вип. XV–XVIII. С. 222–226.

7. Нелюба А. М. Осново- і словоскладання в контексті словотвірної номінації. *Вісник Запорізьк. нац. ун-ту. Філологічні науки*. 2006. № 2. С. 179–184.

8. Серебряков А. Н. Суффиксальные окказиональные образования и их стилистические функции (по материалам прессы 70-х годов). *Исследования языка художественного произведения*. Куйбышев, 1979. С. 103 – 106.

9. Стишов О. Глобалізаційні вияви в словотворенні української і російської мови кінця ХХ – початку ХХІ ст. *Вісник Прикарп. нац. ун-ту ім. В. Стефаника. Філологія*. Івано-Франківськ : Видавн.-дизайнер. відділ ЦІТ, 2007. Вип. XV–XVIII. С. 204–208.

10. Стишов О. А. Нові аббревіатури в мові мас-медіа кінця ХХ століття. *Мовознавство*. 2001. № 1. С. 33–40.

11. Стишов О. А. Українська неолексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) : [монографія]. Київ : Вид. Центр КНЛУ, 2003. 388 с.

12. Турчак О. М. Оказіоналізми в мові української преси 90-х років ХХ століття: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Д., 2004. 256 с.

13. Українська мова : Енциклопедія. Редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. Київ : «Українська енциклопедія», 2000. 752 с.

14. Хрустик Н. М. Активні процеси словотворення в сучасній українській мові. *Слов'янський збірник: Зб. наук. праць*. Вип. 20. Чернівці : 2016. С. 123-135.

15. Янко-Триницкая Н. А. Продуктивные способы и образцы окказионального словообразования. *Актуальные проблемы русского словообразования: Ученые записки*. Ташкентский ун-т. Ташкент, 1975. Т. 143. С. 413 – 418.

Список умовних скорочень

ГУ – Голос України. Газета Верховної Ради України.

МУ – Молодь України. Загальнополітична молодіжна газета.

УМ – Україна молода. Інформаційно-політична газета.

Яна Козачок

студентка IV курсу СВО бакалавра

факультету філології й журналістики

імені Михайла Стельмаха

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

(Наук. керівн. – ст. викл. Пойда О.А.)

РОЗВИТОК МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ НА УРОКАХ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ (НАПИСАННЯ ПЕРЕКАЗУ) У 6 КЛАСІ

Мовленнєвий розвиток школярів – одна із центральних проблем у сучасній школі. Вивчення мови орієнтовано на мовний, емоційно-моральний та інтелектуальний розвиток, що сьогодні є надзвичайно актуальним у формуванні повноцінного громадянина України.

Останнім часом формуванню комунікативних компетентностей школярів надається особливе значення, оскільки успіх у мовленнєвому розвитку визначає й результативність засвоєння інших шкільних дисциплін, створює передумови для активної й осмисленої участі в суспільному житті, забезпечує дітей необхідними навичками мовного поведіння, культурою мовного розвитку.

Комунікативно-пізнавальна спрямованість навчання є основою нових програм з української мови, тобто на перше місце ставиться навчання мови як засобу спілкування, мовної діяльності. Комунікативна орієнтація дає практичне уявлення про мову як найважливіший засіб навчання, привчає